

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ:
НАУКОВІ ЗАПИСКИ

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

УДК 373.2+373.3:504:908

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15254905>

**Наступність у формуванні еколого-краєзнавчої компетентності дітей
старшого дошкільного та молодшого шкільного віку**

Ратушняк Наталія Олегівна,

доктор філософії, доцент кафедри освітології і педагогіки,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, Україна,
<https://orcid.org/0000-0002-2242-271X>

Жаркова Ірина Іванівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і методики
початкової та дошкільної освіти, Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна,
<https://orcid.org/0000-0003-0217-1498>

Матіяш Валентина Василівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і методики
початкової та дошкільної освіти, Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна,
<https://orcid.org/0000-0003-2381-8318>

Прийнято: 02.04.2025 | Опубліковано: 21.04.2025

Анотація. Статтю присвячено розробленню ефективних шляхів удосконалення наступності у формуванні еколого-краєзнавчої компетентності дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.

Мета. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування і практичне визначення педагогічних умов, методів та форм еколого-краєзнавчої діяльності, які сприяють формуванню екологічної культури та патріотичної свідомості дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку. **Методи.**

Для досягнення поставленої мети було використано комплекс загальнонаукових методів: аналіз і синтез науково-педагогічної літератури, індукція і дедукція для узагальнення педагогічного досвіду, спостереження за освітнім процесом, систематизація емпіричних даних. Застосування структурно-функціонального підходу дозволило виявити ключові напрями та складові педагогічного краєзнавства як засобу виховання екологічно свідомої та громадянсько-активної особистості. **Результати.** У ході дослідження охарактеризовано сутність еколого-краєзнавчого виховання як інтегрованого процесу, що забезпечує формування ціннісного ставлення до природи рідного краю, розуміння взаємозв'язку людини і довкілля, а також відповідальності за збереження національного природного багатства. У роботі встановлено, що ефективність формування національної та громадянської свідомості значною мірою залежить від змістової логічної послідовності подання еколого-краєзнавчого матеріалу, використання відповідних форм (ігри, творчі завдання, дослідницькі проєкти), а також створення позитивного емоційного клімату у взаємодії дітей із навколишнім середовищем. Визначено педагогічні умови, які забезпечують результативність виховного процесу: дотримання принципів наступності, інтегрованості, варіативності, активного залучення сім'ї та громади до еколого-патріотичного виховання.

Виокремлено проблеми, що ускладнюють реалізацію цього напрямку: недосконалість наявних засобів педагогічного краєзнавства, недостатня позакласна діяльність, слабка співпраця між педагогами та батьками, обмежений рівень професійної підготовки педагогів у галузі краєзнавства. Розроблено практичні рекомендації щодо подолання зазначених перешкод шляхом упровадження інноваційних методів роботи, розширення взаємодії освітніх закладів з батьківською громадою та природоохоронними організаціями, удосконалення професійної підготовки педагогічних кадрів.

Висновки. *Наступність у формуванні еколого-краєзнавчої компетентності є дієвим засобом формування національної та громадянської свідомості у дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку. За умови системного підходу та дотримання окреслених педагогічних умов можливо досягти формування особистості, здатної до екологічно доцільної поведінки, активної громадянської позиції та патріотичного ставлення до рідного краю. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання розроблених підходів у закладах дошкільної та початкової освіти, а також у роботі краєзнавчих гуртків.*

Ключові слова: *педагогічне краєзнавство, національна свідомість, громадянська свідомість, молодші школярі, діти дошкільного віку, патріотичне виховання, екологічна культура, освітній процес, педагогічні умови.*

Continuity in the formation of ecological and local lore competence in senior preschool and junior school-age children

Nataliia Ratushniak,

Doctor of Philosophy, Associate Professor of the Department of Educology and Pedagogy, Western Ukrainian National University, Ternopil, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-2242-271X>

Iryna Zharkova,

PhD, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Methods of Primary and Preschool Education, Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0003-0217-1498>

Valentina Matiash,

PhD, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Methods of Primary and Preschool Education, Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0003-2381-8318>

Abstract: *The article explores effective strategies for enhancing continuity in the development of ecological and local lore competence among older preschool and primary school children. The aim of the study is to theoretically substantiate and practically identify the pedagogical conditions, methods, and forms of ecological and local lore activities that contribute to the formation of ecological awareness and*

patriotic consciousness in children of senior preschool and early school age.

Methods. *To achieve the stated goal, a set of general scientific methods was applied, including the analysis and synthesis of scientific and pedagogical literature, induction and deduction to generalize pedagogical experience, observation of the educational process, and systematization of empirical data. The structural-functional approach enabled the identification of key directions and components of pedagogical local lore as a means of fostering an environmentally conscious and civically active personality.*

Results. *The study characterizes ecological and local lore education as an integrated process that fosters a value-based attitude toward the nature of one's native land, understanding of the human–environment relationship, and a sense of responsibility for preserving national natural heritage. It was revealed that the effectiveness of national and civic consciousness formation significantly depends on the meaningful and logical sequencing of ecological and local lore content, the use of age-appropriate methods (games, creative tasks, research projects), and the creation of a positive emotional climate during children's interactions with their environment. Pedagogical conditions essential for the success of this process include adherence to the principles of continuity, integration, variability, and active involvement of families and communities in ecological and patriotic education. The study also identifies challenges hindering the implementation of this approach, such as underdeveloped pedagogical tools for local lore, insufficient extracurricular activities, weak collaboration between teachers and parents, and limited professional training of educators in the field of local lore. To address these issues, practical recommendations were proposed, including the implementation of innovative teaching methods, enhanced cooperation among educational institutions, parents, and environmental organizations, and improvements in professional training for educators.*

Conclusions. *The findings*

confirm that ensuring continuity in the formation of ecological and local lore competence is an effective strategy for shaping national and civic consciousness in children of older preschool and primary school age. A systematic approach and adherence to defined pedagogical conditions can help nurture individuals who demonstrate environmentally responsible behavior, civic engagement, and a patriotic attitude toward their homeland. The practical significance of the study lies in the applicability of the proposed approaches in preschool and primary education institutions, as well as in the activities of local lore clubs.

Keywords: *pedagogical local lore, national consciousness, civic consciousness, primary school children, preschoolers, patriotic education, ecological culture, educational process, pedagogical conditions.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується зростанням потреби у формуванні національно свідомого, патріотично налаштованого, екологічно відповідального громадянина. Одним із пріоритетних напрямів освітньої політики є виховання у молодого покоління любові до Батьківщини, поваги до історії, культури, традицій рідного народу, а також усвідомленого й дбайливого ставлення до довкілля. Ці якості є фундаментом громадянської зрілості, що починає формуватися у наймолодшому віці, у період дошкільного дитинства та молодшого шкільного віку.

Науково обґрунтовано, що саме в цей період відбувається становлення особистості дитини, закладаються основи її моральних якостей, світогляду, формуються перші уявлення про суспільство, про себе як частину спільноти, виховується здатність до емпатії, співпереживання, активної участі у спільній діяльності.

Діти дошкільного і молодшого шкільного віку, маючи високу емоційну чутливість, яскраво сприймають інформацію з навколишнього світу, активно взаємодіють із природним і соціальним середовищем, що створює унікальні умови для формування у них ціннісного ставлення до природи та рідного краю.

Водночас актуальним науковим і практичним завданням постає пошук ефективних педагогічних засобів, які б сприяли гармонійному поєднанню патріотичного, громадянського та екологічного виховання.

Результатом виконання цих завдань є формування еколого-краєзнавчої компетентності, що поєднує пізнання природи, історії, культури рідного краю та формування дбайливого ставлення до довкілля через осмислення тісного зв'язку між людиною і природою, минулим і майбутнім.

У Концепції національно-патріотичного виховання, Державному стандарті початкової освіти, Базовому компоненті дошкільної освіти наголошується на необхідності виховання дітей на засадах еколого-краєзнавчої компетентності. Забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою у цьому напрямі розглядається як стратегічно важливе завдання, що має вирішуватись як на рівні педагогічної теорії, так і на практиці.

Таким чином, проблема полягає у тому, щоб науково обґрунтувати та педагогічно забезпечити ефективний алгоритм наступності у формуванні еколого-краєзнавчої компетентності дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, зокрема в контексті формування національно-патріотичних і екологічних цінностей, що є важливою складовою громадянської зрілості особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній педагогічній науці все більше уваги приділяється питанню забезпечення наступності у формуванні еколого-краєзнавчої компетентності дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Різні дослідники розглядають як змістове, так і методичне наповнення цього напрямку, що свідчить про актуальність теми.

Зокрема, у праці В. Матіяш, Т. Гладюк та М. Гладюка [1] підкреслено важливість екологічного та краєзнавчого підходів у вихованні дітей, які сприяють формуванню екологічної свідомості через активне пізнання навколишнього середовища.

У логічному продовженні цієї теми дослідження учених В. Матіяш, В. Гринько та З. Ваколі [2] розкриває потенціал педагогічного краєзнавства у формуванні громадянської свідомості, що тісно пов'язане з розвитком відповідального ставлення до природи. Такий підхід є надзвичайно важливим для формування цілісної екологічної компетентності.

Питання гармонізації взаємодії людини з природою розкрито у роботі дослідниці Г. Різак [3], яка акцентує увагу на необхідності екологічної освіти як фундаменту для стійкого розвитку. Ця точка зору узгоджується з ідеєю про те, що екологічне виховання має починатися з раннього віку.

Разом із тим, у праці В. Овчарука, Б. Максимчук та ін. [4] простежується генеза наукових підходів до самовдосконалення особистості, що включає й формування екологічної культури як однієї з її складових. Дослідження авторів І. Краснощока та Т. Кравцової [5] зосереджено на розвитку соціальної компетентності, що також є важливим елементом у контексті екологічного виховання.

Практичні аспекти забезпечення наступності в екологічному вихованні висвітлено у роботах учених С. Матвієнко [6] та Н. Охріменко [7]. У

дослідженнях проаналізовано форми організації пізнавальної діяльності, що забезпечують цілісне сприйняття рідного краю як середовища життєдіяльності людини.

Вагомим є дослідження С. Репети та Н. Джури [8], які детально описують технології екологічного виховання в умовах закладів дошкільної освіти. За цим напрямом працює й авторка В. Розгон [9], акцентуючи увагу на впровадженні інноваційних методів у виховання екологічної культури.

Подальший розвиток ідеї наступності досліджено у працях науковців О. Кислої, В. Ковалю [10] та А. Зацаринної [11], які доводять ефективність використання елементів куточку живої природи для формування екологічної компетентності як у закладі дошкільної освіти, так і в початковій школі. Подібну тему розглядають дослідники Т. Філімоновою та К. Мінасян [12], зосереджуючись на взаємозв'язку між віковими категоріями та адаптацією змісту навчання.

Компетентнісний підхід до екологічної освіти подано в дослідженні С. Пазюк [13], яка розкриває новітні тенденції у контексті Нової української школи. Це дозволяє поєднати теоретичні засади із реальними освітніми практиками.

Узагальнюючи аналіз літератури, доведено, що значна частина наукових праць зосереджується на формуванні екологічної компетентності дітей, однак недостатньо опрацьовано питання безперервності цього процесу і наступності між дошкільною та початковою ланками освіти з урахуванням інноваційних педагогічних підходів та практичного наповнення.

Отже, безперервність є предметом дослідження через вивчення та систематизацію ефективних засобів забезпечення наступності у формуванні

екологічної компетентності дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Незважаючи на активне впровадження національно-патріотичного та екологічного виховання до сучасної початкової освіти, багато аспектів цієї діяльності залишаються недостатньо опрацьованими. Зокрема, недостатньо розкритим є алгоритм наступності у формуванні еколого-краєзнавчої компетентності дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Більшість сучасних досліджень зосереджуються або на загальних засадах громадянського виховання, або на формуванні екологічної культури, не враховуючи можливості їхньої наступності.

Також потребує уточнення змістове та методичне наповнення забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою. На практиці часто спостерігається розрив між підходами, що застосовуються у різних освітніх ланках, а це знижує ефективність формування цілісної громадянської позиції у дітей. Відсутність єдиної педагогічної моделі використання екологічного краєзнавства в освітньому процесі молодших школярів зумовлює необхідність додаткового дослідження у цьому напрямі.

Таким чином, актуальним постає завдання ґрунтовного аналізу можливостей та умов використання низки педагогічних засобів у формуванні ціннісного ставлення до довкілля, рідного краю і країни у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, що дозволить зробити наступний науково-практичний внесок до сфери сучасної початкової освіти.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є теоретичне обґрунтування та окреслення педагогічного потенціалу наступності у формуванні еколого-краєзнавчої компетентності дітей старшого

дошкільного та молодшого шкільного віку, а також визначення напрямів її реалізації в умовах сучасної дошкільної та початкової освіти. Особливу увагу приділено поєднанню виховного та пізнавального потенціалу діяльності краєзнавчого спрямування з урахуванням вікових особливостей дітей.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань:

- проаналізувати сутність та значення еколого-краєзнавчої компетентності;
- визначити психолого-педагогічні особливості дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, що впливають на ефективність формування еколого-краєзнавчої компетентності;
- обґрунтувати роль наступності між рівнями дошкільної та початкової освіти у формуванні в дітей цілісного уявлення про рідний край, відповідального ставлення до довкілля та громадянських цінностей;
- виокремити педагогічні умови, форми та методи, що забезпечують ефективне формування еколого-краєзнавчої компетентності у двох ланках освіти;
- запропонувати практичні рекомендації щодо реалізації наступності у змісті та формах організації освітнього процесу в межах визначеної компетентності.

Актуальність формулювання зазначених цілей зумовлена зростанням потреби в цілісному підході до патріотичного, екологічного та громадянського виховання в умовах трансформації української системи освіти та посилення сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з ключових передумов сталого розвитку української нації є екологічна освіта, яка спонукає людину усвідомити власну роль у гармонійному співіснуванні з навколишнім

світом – спільним домом, планетою Земля. Розуміння необхідності будувати свою діяльність згідно із законами природи і принципами взаємодії з довкіллям є основою не лише сучасного, а й майбутнього існування людства. Формування екологічної свідомості – важливий компонент особистісного становлення, що набуває дедалі більшої значущості в педагогічній теорії та практиці, потребує нових ефективних рішень на всіх рівнях освітньої системи.

Безперервний характер еколого-краєзнавчого виховання бере свій початок ще в молодшій групі закладу дошкільної освіти, поступово переходячи до старших груп та продовжуючись у початковій школі. У цей період діти активно відкривають для себе особливості рідного краю: його природу, культуру, традиції та історичну спадщину. Яскраві дитячі враження від споглядання природи, ознайомлення з історією рідного села чи міста залишають глибокий слід у свідомості на все життя. Ознайомлення з матеріалом відбувається через роботу з ілюстраціями, опрацювання художніх текстів, легенд та казок, перегляд відео, інтерактивні ігри та інші форми діяльності, які забезпечують глибше засвоєння знань [3].

Складовою частиною екологічного виховання є розвиток еколого-краєзнавчої компетентності, що охоплює систему знань і практичних умінь, спрямованих на пізнання рідного краю, його природних ресурсів, культурних надбань та екологічного стану. Така компетентність сприяє формуванню відповідального ставлення до довкілля, розвиває емоційну чутливість і шанобливе ставлення до природи.

Сучасна педагогічна думка базується на інтегративному підході у створенні цілісної картини світу, що вимагає нових методів у навчанні. У цьому контексті еколого-краєзнавчий компонент є потужним засобом

реалізації завдань екологічного виховання шляхом глибшого і системного вивчення природи та культури рідного краю. Водночас виховання любові до рідної землі неможливе без формування екологічної культури, яка передбачає розвиток чуйного, відповідального, емоційно насиченого ставлення до природи. Науковці наголошують на особливому значенні дошкільного й молодшого шкільного віку як базових етапів формування засад екологічної культури особистості [1, с. 218].

Однією з важливих умов ефективного формування у дітей емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього середовища, розвитку пізнавального інтересу до природи та засвоєння норм екологічно обґрунтованої поведінки є якісна реалізація принципу наступності у процесі ознайомлення з природою в умовах закладу дошкільної освіти і початкової школи. Завдяки такій послідовній взаємодії забезпечується розвиток позитивного ставлення до природи, емоційна залученість, зацікавлення, усвідомлення цінності природних об'єктів, формуються глибокі та осмислені знання, а також стійкі навички дбайливої поведінки в природі, догляду за рослинами і тваринами.

Першим соціальним простором, у якому дитина активно починає взаємодіяти з довкіллям, є заклад дошкільної освіти (далі – ЗДО). Основне завдання ЗДО – забезпечення гармонійного розвитку дитини, збереження її фізичного й психічного здоров'я, формування ціннісного ставлення до природного та соціального середовища. Увага при цьому зосереджується не лише на емоційній сфері, а й на формуванні відповідної поведінки у стосунках з природою. Дошкільники лише починають набувати первинних екологічних компетентностей і ще не володіють ними в повному обсязі. Саме в цьому віці вони засвоюють зразки правильної, бережливої поведінки у природному довкіллі. Тому вкрай важливою є співпраця вихователів ЗДО та педагогів

початкової школи в організації освітньої діяльності, спрямованої на екологічне виховання.

До ефективних методів такої роботи належать: безпосередні спостереження в природі, пізнавальні прогулянки, спеціально розроблені ігри та вправи, а також догляд за живими об'єктами вдома і в освітніх закладах [13, с. 159].

Формування еколого-краєзнавчої компетентності починається вже у дошкільному віці й продовжується під час навчання в початковій школі. Освітня лінія «Дитина у природному довкіллі» акцентує увагу на тому, що дошкільники розуміють життєве значення основних природних ресурсів – повітря, води, поживних речовин – для існування всіх живих істот. Вони поступово усвідомлюють свою приналежність до світу природи, встановлюють взаємозв'язок між станом навколишнього середовища та власним здоров'ям, емоційним станом і загальним самопочуттям.

Наступність у формуванні еколого-краєзнавчої компетентності дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку досягається за певних умов, основні з яких наведені на рисунку 1.

Вирішення протиріч, що виникають у змісті, методах та формах еколого-краєзнавчої компетентності дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, можливе за умови створення цілісної програми знайомства з природою і комплексного методичного забезпечення освітньо-виховного процесу [6, с. 21].

Важливим аспектом у закладах дошкільної освіти та початкової школи є формування еколого-розвивального середовища: осередка природи, дослідницьких лабораторій, міні-музеїв у групах чи класах, екологічних стежок на території закладу освіти або на прилеглих територіях (парк, сквер,

сад, город, квітник). Такі природні осередки стимулюють дітей до спостереження за змінами в неживій та живій природі, вивчення взаємозв'язків між природними явищами, а також усвідомлення позитивного та негативного впливу людської діяльності на навколишнє середовище [8, с. 201].

Рисунок 1

Умови наступності у формуванні еколого-краєзнавчої компетентності дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку

Джерело: власна розробка авторів

Куточок живої природи є важливою складовою формування еколого-краєзнавчої компетентності в закладах дошкільної освіти і школах, сприяючи розвитку реалізації принципу наступності. Він виконує функцію лабораторії для спостережень і простих експериментів, що допомагає у формуванні в дітей уявлення про природу та її мешканців. Цей куточок не тільки сприяє розвитку пізнавальної активності, але й стимулює емоційно-ціннісне ставлення до навколишнього середовища. У ньому діти проводять спостереження за рослинами і тваринами, набуваючи досвіду догляду за ними. Зокрема, в дошкільних закладах діти знайомляться з будовою рослин і тварин, вивчають екологічні умови для їх існування. У початковій школі учні досліджують вплив різних факторів на рослини та тварин, а також навчаються доглядати за ними самостійно.

Спілкування з природою позитивно впливає на дітей, розвиваючи в них доброту, людяність та інтерес до навколишнього світу. Ознайомлення з природними змінами у різні пори року формує у дітей уявлення про довкілля та сприяє розвитку логічного мислення і спостережливості.

Отже, куточок живої природи є важливим інструментом формування екологічної компетентності як у дошкільнят, так і у молодших школярів. Він сприяє розвитку наукового світогляду, глибшому розумінню природних процесів і вихованню відповідального ставлення до природи.

На початку навчального року для першокласників варто акцентувати увагу на методах і формах безпосереднього знайомства з природним середовищем, які формують емоційно-ціннісне ставлення до природи, екологічно виважену взаємодію з довкіллям та сприяють усвідомленню її єдності (екскурсії, дослідницька діяльність, експериментування, практична

робота в природі, побудова моделей тощо). Згодом зростає значення словесних методів навчання, зокрема: бесід, пояснень, розповідей.

В умовах трансформації освітнього процесу особливої актуальності набуває використання сучасних технологій навчання, зокрема ігрових, які забезпечують не лише високу мотивацію, а й активну залученість дітей до пізнання навколишнього середовища. Екологічне виховання має бути не лише змістовним, але й емоційно значущим для дітей. Тому поєднання краєзнавчого матеріалу з елементами гри сприяє ефективнішому засвоєнню знань та формуванню сталих еколого-свідомих установок[1].

Ігрові технології дозволяють зробити освітній процес більш цікавим, динамічним і таким, що відповідає віковим особливостям як дошкільників, так і молодших школярів. Використання ігор екологічного спрямування сприяє розвитку мислення, уяви та емоційного ставлення до природи, а також формує навички поведінки у довкіллі [9].

З урахуванням інтеграції основних форм діяльності, у 1 класі особливу увагу слід приділяти самостійному спостереженню та проведенню різноманітних екологічних ігор та творчих змагань. Вибір таких методів та форм діяльності є доцільним, оскільки у першокласників гра займає важливе місце, бо саме в ігровій діяльності починається формування навчальних навичок, хоча на цьому етапі ще рано говорити про повну їх сформованість [14].

До прикладів таких ігор можна віднести дидактичні ігри на тему охорони природи, рольові ігри, екологічні квести, розгадування ребусів та кросвордів, настільні ігри з краєзнавчим змістом. Систематичне використання ігрових методик в умовах закладів дошкільної освіти сприяє глибшому

усвідомленню дітьми екологічних проблем, підвищенню пізнавального інтересу та формуванню екологічно доцільної поведінки[8].

Процес формування еколого-краєзнавчої компетентності в учнів початкових класів активно продовжується в позаурочний час через залучення їх до різноманітних форм діяльності: догляд за рослинами та тваринами в екологічних зонах, перегляд навчальних фільмів, збирання насіння, приготування корму для тварин, підгодівля птахів, участь у пізнавально-природознавчих іграх тощо.

Наступність забезпечується спільністю підходів у керівництві пізнавальною активністю дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, ґрунтуючись на принципі співпраці. Як один із засобів диференціації доцільно застосовувати проблемні завдання різного рівня складності, що допомагають розкривати природні взаємозв'язки та стимулюють розумову діяльність дітей.

Одним із ключових чинників забезпечення наступності у формуванні еколого-краєзнавчої компетентності є організація спільних заходів для старших дошкільнят та молодших школярів. Це можуть бути: екскурсії, природничі ігри, колективне виготовлення екологічної стінгазети, спільна праця на природі.

Варто починати із простих форм, як-от рухливі, творчі й дидактичні ігри природничого змісту з урахуванням рівня розвитку та інтересів учасників. Доцільно передбачити кооперацію між дітьми з різними рівнями підготовки: учні з вищим рівнем знань можуть працювати в парі з дошкільнятами, які потребують підтримки, і навпаки. Така взаємодія, зокрема у форматі спільних екскурсій або випуску еколого-просвітницьких матеріалів, сприяє зростанню пізнавальної активності та формуванню екологічної свідомості. Наприклад, стіннівка може містити такі рубрики: «Природа звинувачує», «Наші добрі

справи», «Вони нас лікують», «Цікаве у світі краплини». У її створенні можуть брати участь батьки, які працюють у природоохоронних сферах (лісники, ветеринари, пасічники тощо). Це надає учням початкової школи додаткову мотивацію виступати у ролі «старших» і надавати допомогу меншим дітям, що підвищує ефективність педагогічного процесу [4].

Не менш важливим є значення гуртків краєзнавчого спрямування, які сприяють розширенню знань з історії, народознавства, природознавства, а також вихованню дітей у дусі патріотизму та відповідальності за збереження навколишнього середовища та культурних цінностей України.

Водночас не слід забувати, що опосередковані методи пізнання світу мають менш виражений вплив на дитину, порівняно з безпосереднім спілкуванням з природою, яке є важливим для емоційного сприйняття екологічних явищ. Тому екскурсії, цільові прогулянки та туристично-краєзнавчі походи набувають особливого значення. Такі заходи дозволяють дітям зрозуміти взаємозв'язки між тілами природи, а також між природою і діяльністю людини. Важливу роль у цьому процесі відіграє дитячий туризм, який сприяє розвитку фізичних та розумових здібностей дитини, допомагаючи їй розкрити власну індивідуальність.

У початковій школі розвиток еколого-краєзнавчої компетентності продовжується під час засвоєння інтегрованого курсу «Я досліджую світ», що охоплює вивчення природи рідного краю, екосистем (ліс, луки, водойми, поле). У наступних класах ці знання розширюються.

Формування еколого-краєзнавчої компетентності учнів початкових класів здійснюється через екологічні знання, діяльність і переконання. Важливо організовувати зустрічі з екологами, проводити екопрогулянки, конкурси та фестивалі для збагачення екологічних знань учнів [15, с. 90].

Загалом на формування еколого-краєзнавчої компетентності значний вплив має сім'я, де дорослі через власний приклад формують у дітей позитивне ставлення до природи, залучаючи їх до природоохоронної діяльності, турботи про рослини і тварин, участі у проєктній діяльності та святах.

Наступність у формуванні еколого-краєзнавчої компетентності можлива, якщо в закладах освіти реалізуються різноманітні функції: адаптаційна, оздоровча, коригувальна, виховна, пізнавальна, практико-орієнтована і розвивальна (табл. 1). У позаурочній роботі з формування еколого-краєзнавчої компетентності переважають ігрові, дослідницькі та інтерактивні форми діяльності. Особливо ефективними є заходи, що поєднують спостереження з активною участю дитини (наприклад, ведення календаря природи чи організація екскурсій). Такі форми не лише сприяють засвоєнню знань, але й формують емоційно-ціннісне ставлення до природи.

Таблиця 1

Функції еколого-краєзнавчої компетентності

Функція	Опис
Адаптаційна	Розвиток здатності швидко та адекватно реагувати на зміни в екологічному середовищі, наявність ритуалів і традицій для звикання до змін
Оздоровча	Використання природних факторів для оздоровлення: водні та повітряні процедури, сонячні ванни, пісочна терапія, звуки природи для релаксації та активізації життєвих сил
Коригувальна	Спрямована на розвиток екологічно виправданої поведінки: відсутність жорстоких вчинків, гуманні прояви
Виховна	Виховання розуміння самоцінності живого на Землі, ціннісного ставлення до природи, єднання людини та природи, пізнання природи для творчого процесу

Пізнавальна	Розкриття понять «цілісність світу», «системність навколишнього середовища», розвиток пізнавальних здібностей через спостереження, експериментування, використання інформаційних ресурсів
Практико-орієнтована	Формування умінь забезпечити сприятливі умови для життєдіяльності організмів, дотримання правил взаємодії з навколишнім середовищем, попередження неправильних вчинків
Розвивальна	Удосконалення психічних процесів та властивостей, розвиток емоцій і почуттів, формування моральних норм і правил поведінки, розвиток рефлексивних якостей та емпатії

Джерело: сформовано авторами на підставі [1, с. 222]

Наступність у процесі формування еколого-краєзнавчої компетентності серед дітей дошкільного та молодшого шкільного віку повинна забезпечувати всебічний розвиток основних складових екологічної освіти: пізнавальної, морально-ціннісної та діяльнісної. Успішність цього процесу залежить від таких педагогічних умов:

- забезпечення логічної послідовності в процесі формування еколого-краєзнавчої культури;
- урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей і їхнього рівня навчальних досягнень;
- активна взаємодія між педагогами та учнями;
- застосування сучасних методів і форм навчання (дослідницькі проєкти, творчі завдання, екологічні ігри тощо);
- створення еколого-розвивального середовища в закладах освіти;
- узгоджена діяльність між освітніми закладами та батьками;
- формування емоційно-позитивного середовища під час ознайомлення дітей з рідним краєм;
- забезпечення безперервності еколого-краєзнавчого виховання [1, с. 223].

Таким чином, наступність у розвитку дітей на етапах дошкільної та початкової освіти повинна бути зосереджена на формуванні позитивного ставлення до природи, що включає не лише аналіз, спостереження та дослідження, а й експериментування. Питання розвитку еколого-краєзнавчої компетентності мають бути в пріоритеті у роботі з дітьми цього віку [4], адже це сприяє вихованню екологічно свідомої особистості. Для успішного досягнення цієї мети необхідні узгоджені зусилля педагогів, батьків і створення відповідного середовища для розвитку дітей.

Подальші дослідження можуть зосередитися на розробці наскрізних освітніх програм та методичних рекомендацій для ЗДО та початкової школи з урахуванням регіональних особливостей.

Висновки. Проведене дослідження довело, що ефективне еколого-краєзнавче виховання є важливою складовою процесу національно-патріотичного формування особистості в умовах сучасної української освіти. Системне впровадження екологічного та краєзнавчого підходів до діяльності закладів дошкільної освіти та початкової школи сприяє формуванню в дітей раннього віку усвідомленого ставлення до природи, культурної спадщини та історії рідного краю.

Дослідження підтвердило доцільність поетапного підходу у формуванні екологічної компетентності, який передбачає врахування вікових особливостей дітей, послідовне набуття знань та розвиток відповідального ставлення до довкілля. У роботі з'ясовано, що поєднання елементів національного, громадянського й екологічного виховання через педагогічне краєзнавство є ефективним інструментом розвитку особистості молодшого школяра й дошкільника.

Однак залишаються напрями, що потребують подальшого вивчення. Зокрема, необхідно дослідити вплив краєзнавчих проєктів на мотиваційну сферу дітей, розробити ефективні методики оцінювання рівня сформованості екологічної компетентності та вдосконалити моделі взаємодії закладів освіти з батьками й громадськістю у цьому процесі.

Отже, результати дослідження доводять актуальність і практичну значущість наступності еколого-краєзнавчого виховання як засобу формування громадянсько зрілої, екологічно відповідальної та національно свідомої особистості в умовах сучасної освітньої системи.

Список використаних джерел

1. Матіяш В. В., Гладюк Т. В., Гладюк М. М. Еколого-краєзнавче виховання дітей старшого дошкільного віку та молодших школярів. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 16 (34). С. 214-226. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/31617/1/Gladyk_Persp.pdf (дата звернення: 08.02.2025).

2. Матіяш В., Гринько В., Ваколя З. Формування національної та громадянської свідомості здобувачів початкової освіти засобами педагогічного краєзнавства. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наук. праць молод. вчених Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. І. Франка*. Дрогобич : Гельветика, 2022. № 51. С. 474-481. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/51_2022/73.pdf (дата звернення: 08.02.2025)

3. Різак Г. В. Екологічна освіта та формування екологічної свідомості: шлях до гармонії з природою. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 5(39). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-5\(39\)-143-154](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-5(39)-143-154).

4. Овчарук В. В., Максимчук Б. А., Рошчін І. Г., Головченко О. І., Кметюк Д. І. Генеза наукових підходів до фізичного самовдосконалення особистості в історії психолого-педагогічної думки та поза нею. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2024. № 8. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.12760575>.

5. Краснощок І. П., Кравцова Т. О. Формування соціальної компетентності підлітків у середовищі закладів загальної та позашкільної освіти. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2024. № 216. С. 211-217. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-216-211-217>.

6. Матвієнко С. І. Особливості забезпечення наступності у національно-патріотичному вихованні старших дошкільників і молодших школярів. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2022. № 4. С. 17-23. DOI 10.31654/2663-4902-2022-PP-4-17-23.

7. Охріменко Н. П. Форми організації роботи щодо ознайомлення дошкільників з рідним краєм. *Сучасні реалії та перспективи розвитку освіти: матеріали міжнар. наук.-прак. конф. Дніпро: Міжнародний гуманітарний дослідницький центр*, 2020. С. 32-34. URL: <https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2020/10/re-09.10.20.pdf#page=32> (дата звернення: 08.04.2025).

8. Репета С. Р., Джура Н. М. Екологічне виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2022. № 50. С. 199-203. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/50.1.41>.

9. Розгон В. В. Інноваційні технології екологічної освіти дітей дошкільного віку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2021. № 80. С. 96-100. URL: https://chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/80/part_2/22.pdf (дата звернення: 08.02.2025).

10. Кисла О. Ф., Коваль В. О. Наступність у формуванні екологічної компетентності дітей дошкільного і молодшого шкільного віку засобами куточку живої природи. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти*: збірник матеріалів VII міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Вінниця, 28-29 бер. 2023 р.). Вінниця: ТОВ «МеркьюріПоділля», 2023. № 12. С. 452-456. URL: surl.li/bbnuyo (дата звернення: 08.02.2025).

11. Зацаринна А. О., Коваль В. О., Кисла О. Ф. Наступність між дошкільною і початковою освітою в екологічному вихованні дітей. *Інноваційна педагогіка*. 2021. № 40. С. 24-27. URL: surl.cc/mrtxke (дата звернення: 08.02.2025).

12. Філімонова Т. В., Мінасян К. Ю. Наступність у формуванні екологічної компетентності старших дошкільників та молодших школярів. *Colloquium-journal*. 2024. № 6 (199). С. 9-12. URL: surl.cc/ахаахк (дата звернення: 08.02.2025).

13. Пазюк С. А. Наступність у формуванні екологічної грамотності дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку. *Компетентнісне спрямування дошкільної та початкової освіти в умовах Нової української школи*: матеріали III всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. Київ. 2020. С. 158-160. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/36977/1/S_Paziuk_KSDtPOvUNUSI_IPO.pdf (дата звернення: 08.02.2025).

14. Орденов С. С. Формування екологічної свідомості в умовах глобалізації. *Вісник НАУ*. 2021. № 2(34). С. 46-50. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPK/article/view/16314/23504> (дата звернення: 08.02.2025).

15. Пасинок В. Г. Екологічна свідомість у педагогіці. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна*. 2020. № 90. С. 88-92. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-8877-2019-90-13>.